

تصویر ۱- روزنه یازده،
حوضخانه، غرب بنا

پنجره های گچبری خانه عباسیان کاشان

ربابه خاتون پيله فروش *

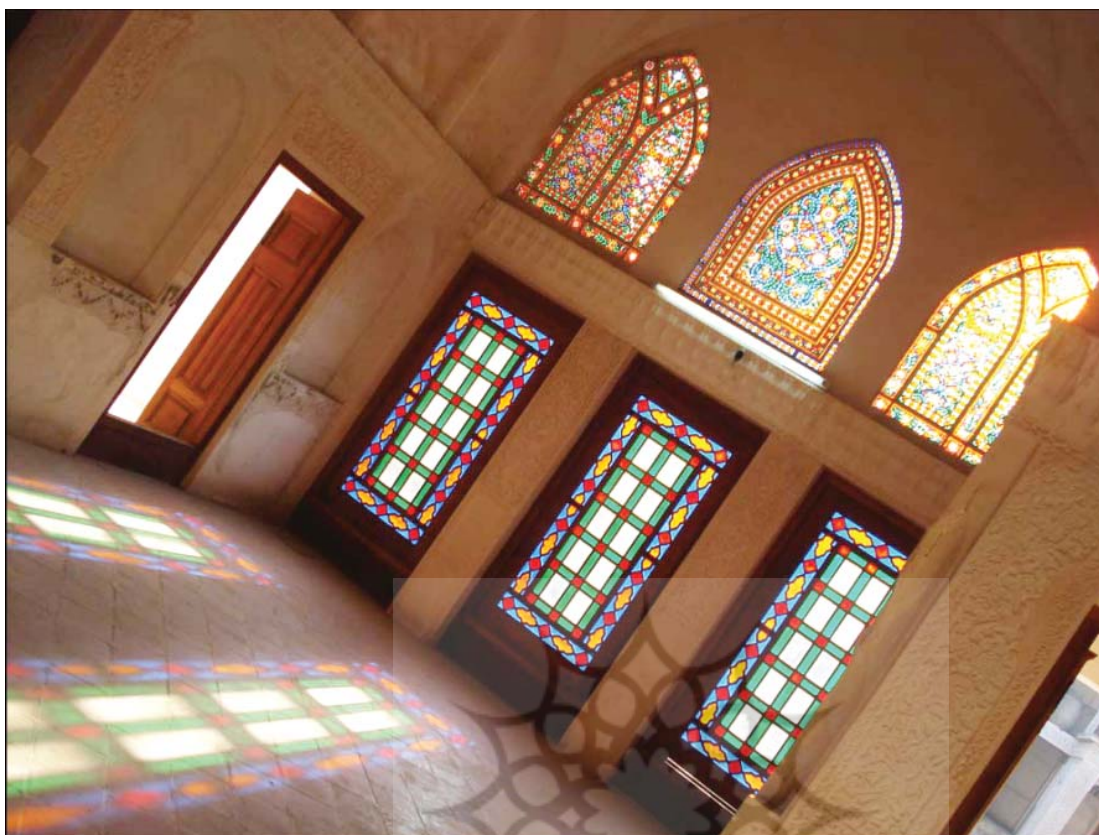
چکیده

خانه عباسیان از مجموعه خانه های اعیانی دوره قاجار در شهرستان کاشان است. زمین آن حدود ۵۰۰۰ متر مربع بوده و حدود ۷۰۰۰ متر مربع زیر بنا دارد. صنایع دستی وابسته به معماری به ویژه گچبری در این مجموعه با ظرافت و دقت بسیار به کار رفته و از تنوع زیادی برخوردار است. گچبری یکی از هنرهای رایج دوره قاجار است که از تنوع زیادی برخوردار می باشد. در این مجموعه، روزنه ها از جمله فضاهای گچبری شده است که به شیوه مشبک اجرا شده است. شیشه های رنگی زیبایی این فضاها را تکمیل کرده است. گل و مرغ بیشترین نقش را دارد و نقش اسلیمی نیز تا حدودی متن را صحنه آرایی کرده است.

واژگان کلیدی

گچبری، خانه عباسیان، خانه های قاجار، روزنه، پنجره های ثابت، گل ختایی، اسلیمی، گل و مرغ، بناهای کاشان.

* در لغت نامه دهخدا چنین آمده: پنجره، دریچه ای بود در دیوار که به بیرون نگرند. (لغت نامه اسدی) دریچه ای بود مشبک - مشبکی باشد که در سرای ها نهند. روزنه. سوراخ روزنه: در اوستا: رنؤچنه، رخنه پنجره، عضو هیئت علمی دانشگاه کاشان
Kh- Pileforosh@yahoo.com

تصویر ۲- خانه عباسیان ، ۱۳۸۶

مقدمه

خانه های کاشان مسئله آب را با ساختن آب انبار و یا چاه حل کرده اند همچنین با تنوری کوچک نان و خوراک ساکنین تأمین می شد. با ایجاد گودال باغچه، حوضخانه و آب های میان حیاط، خشکی و گرمای هوا در تابستان تعدیل می گشت. کودکان با هیاهو در حیاط های گوناگون که به هر طریقی به هم مرتبط اند با اقوام و همسالان خود بازی می کنند در حالی که بزرگ ترها ناظر بر رفتارشان آن ها را همراهی می کنند. خانه های کاشان چه آنان که بسیار متمول بودند، چه آنان که نه! حریم خانه را حتی در پشت در رعایت می کردند. حرمت خانواده تا آن جا پاس داشته می شد که نوای کوبه ها صاحبخانه را از فرد پشت در آگاه می ساخت که بانوی خانه به پشت در رود یا آقای خانه تا از میهمان استقبال شود.

خانه محل اسرار است. بیگانه در آن راه ندارد. هشتی، جدا کننده خودی از بیگانه است. آن که به اندرون وارد شود، محرم اسرار است و اگر نه از طریق دالان به حیاط بیرونی راهنمایی می شود. حتی آن خانه های کوچکی که از حیاط های متعدد

خانه محلی برای آسایش، محلی برای تأمین آرامش و محلی برای رفع نیازهای فکری و جسمی افراد ساکن در آن است. در گذشته نه چندان دور خانه متعلق به یک خانواده با تعریف امروز (پدر، مادر، فرزندان) نبود؛ بلکه مربوط به خاندان بود. خاندانی که در رأس آن پدر بزرگ و مادر بزرگ قرار داشت و بقیه اهل خانه فرزندان نوه ها و گاه نبیره ها نیز در آن می زیستند. به همین دلیل فضا های تعریف شده گسترده تر از میزان تعاریف برای خانواده امروزی است. خانه باید جایی برای دید و بازدید ها، مکانی برای تفریح و تفنن، فضایی برای بازی کودکان، اتاقی برای سرور خانه و مراجعینش داشته باشد. در سراسر ایران بنا به اقلیم هر منطقه و همچنین بنا به نیاز هر جامعه، خانه دارای فضاهای سر باز و سرپوشیده و نیمه باز است. در شهر کویری کاشان خانه جایی است که در تابستان های گرم پناهگاه ساکنین آن و در سرماهای شکننده زمستان گرما بخش خانواده است. علاوه بر سرمایش و گرمایش بسیاری از

برای صاحبخانه باشد.

خانه های گروه سوم اکثریت خانه های منطقه کویری ایران را در بر می گیرد. شهر کاشان نیز از این مستثنی نیست. این خانه ها معمولاً در دو جبهه رو به قبله و پشت به قبله ساخت و ساز دارند که ساختمان بلند رو به قبله همراه با سرداب، فضای آفتاب رو خانه را در بر می گیرد. حیاط و پس از آن ساختمان پشت به قبله، قرار می گیرد. این فضای سر پوشیده مانند بنای اصلی از قوس ها و ویژگی های آن تبعیت کرده و بنا به تناسب وضع مالی صاحبخانه قرینه یا با کمی تفاوت ساخته می شود.

خانه عباسیان با توضیحات فوق جزء خانه های دسته دوم قرار می گیرد که از تنوع و تعدد فضاهای بسیاری برخوردار است.

این خانه دارای حیاطی کم وسعت است و شاید به همین دلیل است که حیاط در طبقات بالاتر بازتر و فراخ تر گشته تا فضای باز خانه دلتنگ و کوچک به نظر نرسد. این باز شدن تدریجی حجم حیاط سبب شده که در جبهه های جنوب غربی و شمال شرقی در جلوی هر یک از تالارهای موجود، فضای باز نسبتاً وسیعی همانند یک حیاط مستقل، در ارتفاع ایجاد کند. از سوی دیگر گسترش حیاط با شکلی منظم در جهت شمال غربی و در جلوی ایوان اصلی خانه، چشم انداز بهتر و عمیق تری را برای ایوان فراهم آورده است. این ایوان دارای تزئینات یزدی بندی است و ارتفاع آن از سایر قسمت های بنا بیشتر است. در پشت این ایوان تالار بزرگ صلیبی شکلی قرار دارد که به همراه ایوان مجموعه فضای مهمی را پدید آورده است (گنج نامه، ۱۳۷۵، ۱۲۰).

تاریخچه خانه عباسیان

این خانه در محله سلطان امیر احمد کاشانی ساخته شده و از لحاظ معماری و تزئینات وابسته به آن بسیار غنی و جاذب است. این خانه از مجموعه بناهای مختلف تشکیل شده است که به صورت های گوناگون با هم مرتبط هستند.

" این مجموعه در سال ۱۲۵۲ ه. ق (۱۲۱۰ ه. ش) طبق کتیبه ای که در زیر زمین این خانه به دست آمده، گسترش پیدا کرده است." (گزارشات مربوط به ثبت میراث فرهنگی، ۱۳۷۶).

این خانه مساحتی حدود پنج هزار متر مربع

برخوردار نیستند در هشتی، دری به اطاقی باز می شود که بیگانه از حضور به حیاط اندرونی و یا عبور از آن محروم می گردد. خانه جایگاه علم و دانش است آن گاه که زمان اجازه دهد همه اعضا جمع می شوند، قبل یا بعد غذا به حافظ خوانی و یا شاهنامه خوانی. یا نیایش به خاطر هر آنچه نعمت و رحمت است.

خانه های کاشان

خانه های موجود در کاشان از نظر ساخت و سازه (نه از نظر تزئینات) به سه دسته تقسیم می شود:

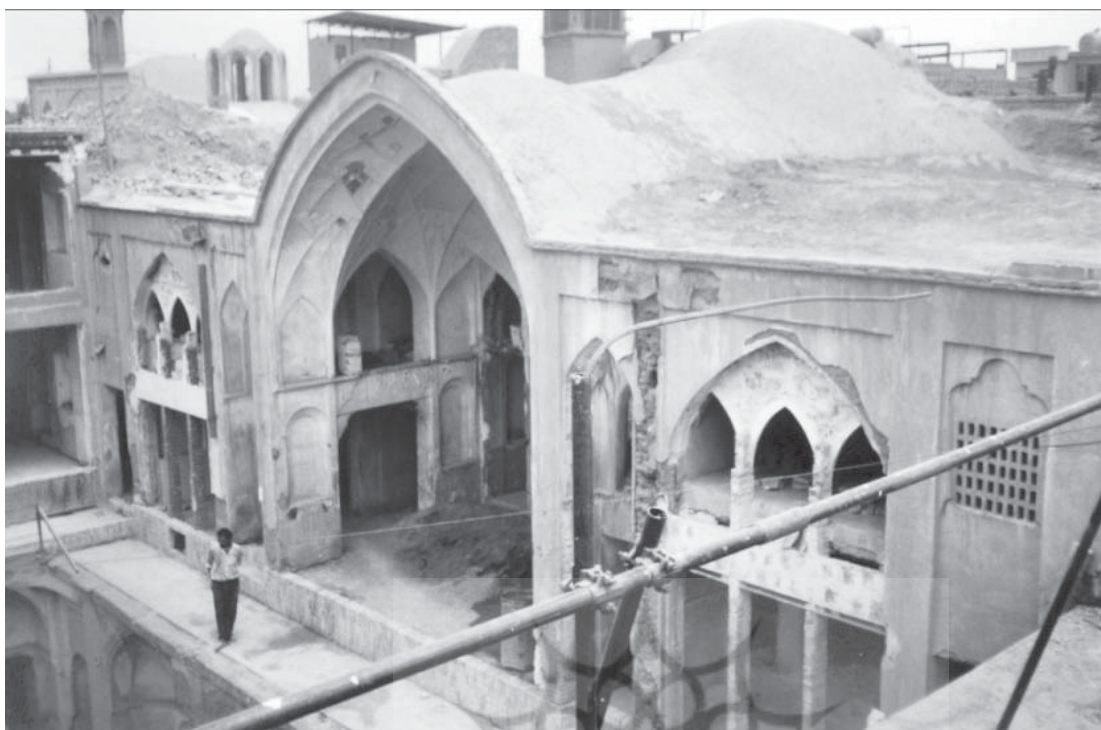
۱- خانه هایی که به صورت مجموعه طراحی و ساخته شده است که شامل بیرونی، اندرونی، خدمه و ... است.

۲- خانه هایی که در چهار جبهه دارای ساخت و ساز هستند.

۳- خانه هایی که در دو جبهه دارای ساخت و ساز هستند" (امینیان ارانی، ۱۳۷۵، ص ۲۵۴).

خانه هایی که به صورت مجموعه ساخته می شوند، معمولاً متعلق به افراد بسیار ثروتمند شهر است. آنان علاوه بر آنکه میتوانند هزینه ساختن چنین بنایی را بدهند، می توانند هزینه نگهداری و امور روزانه آن را تقبل کنند. مانند هزینه خادمین و یا هزینه حیاط بیرونی که بیشتر اوقات پذیرای میهمانان و بیگانگان است.

خانه هایی که در چهار جبهه دارای ساخت و بنا هستند، معمولاً در دو جبهه فضاهای سر پوشیده اصلی است و در دو جبهه دیگر، بناهای فرعی قرار دارد که کاربرد و اعتبار آن ها کم تر است. در کاشان به دلیل اقلیم کویری آن سمت قبله و پشت به قبله بناهای اصلی ساختمان قرار دارد. ورودی این بناها از طریق دالان طولانی و یا هشتی قبل از رسیدن به حیاط خانه است. در واقع دالان نقش حیاط بیرونی را برای این نمونه خانه ها بازی می کند. هشتی فضایی است که رابط بین درون و بیرون خانه است. هشتی اتاق انتظار است که میهمان در آن به انتظار مجوز صاحبخانه برای ورود به حریم خانه می ماند. این خانه ها برای افراد نسبتاً ثروتمند است که ارتباط کمتری نیز با جامعه برقرار می کنند. آمد و شد آن ها اگر هم باشد در خارج از خانه میسر است. محدودیت پذیرایی افراد غیر، باعث می شود حریم خانه بیشتر

تصویر ۳- خانه عباسیان ، آرشیو آقای حلی، ۱۳۷۵

است دارای خواص دیگری نیز هست از جمله آنکه گچ صدا گیر (اکوستیک) است و در آتش سوزی مقاوم و دارای رنگی سفید و خوش آیند است.

(همان، ۲۳)

گچ به عنوان گچ کاری از ما قبل تاریخ در معماری ایران نفوذ کرده است " هفت تپه خوزستان مربوط به دوره عیلامی آثار گچکاری دارد." (انصاری، ۱۳۶۵، ۳۱۹)

در دوران هخامنشی گچ هم بعنوان تزیین به کار رفته هم به عنوان ملات پوششی:

در دوران هخامنشی گچ برای پوشش ستون های چوبی (تالار معروف خزانه داریوش در تخت جمشید) استفاده شده است. همچنین از کاخ شوش متعلق به دوران هخامنشی قطعه ای از گچبری گل های لاله به دست آمده است (سجادی ۱۳۷۴، ۱۹۵).

در دوران اشکانی گچبری رایج بوده و نمونه های آن در کوه خواجه دیده شده است. آثار باقی مانده دوران ساسانی در کاخ کیش و دیگر بناها بقدری است که می توان گفت: گسترده ترین شکل تزیین با گچ انجام می شده است.

گچبری بعد اسلام جایگاه خود را حفظ کرده و تا اواخر دوران ایلخانی از زیباترین و متنوع ترین

دارد و شامل پنج طبقه:

پس سرداب، سرداب، هم کف، بالا و بهار خواب می شود.

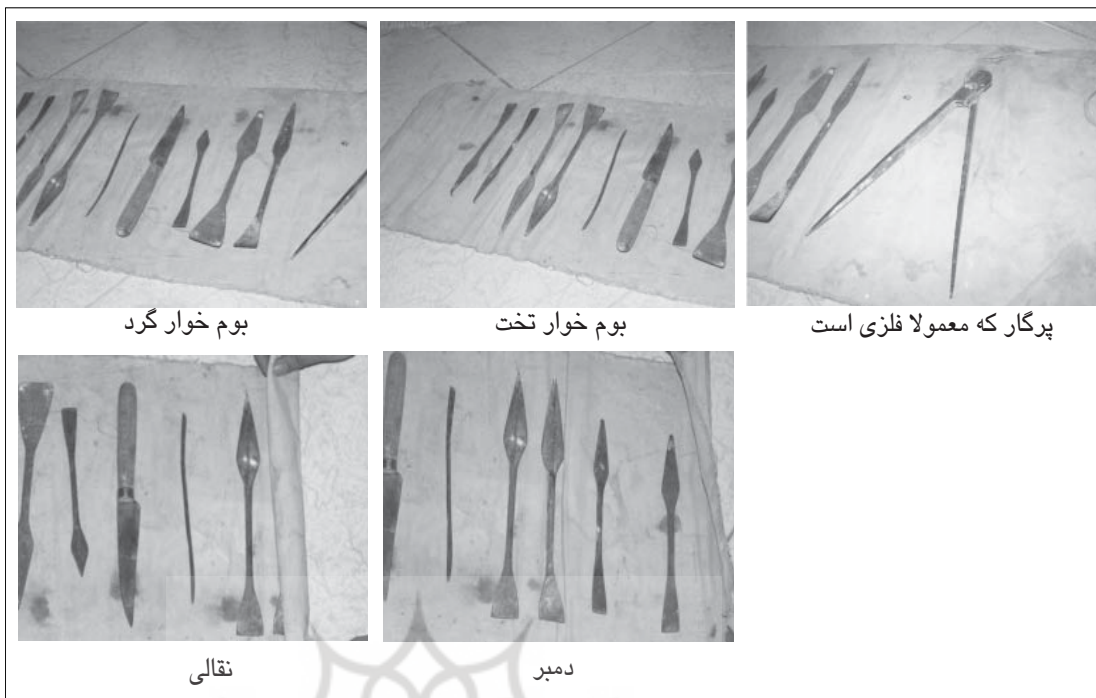
صنایع دستی وابسته به معماری از جمله گچبری، آینه کاری، روزنه های چوبی کاربندی با نقوش (گیاهی، اسلیمی، ختایی، منظره و نقوش حیوانی، پرند ...) و همچنین نقوش هندسی، گره چینی، یزدی بندی و ... در خانه عباسیان کاشان زیباترین نمونه های سبک قاجار مطابقت می کنند. در این مبحث نگاهی اجمالی به گچبری خواهیم نمود.

گچبری:

گچ ماده ای است که نسبت به چوب سنگ آجر و بسیاری از مصالح دیگر انعطاف پذیر و نرم است بنابر این فرم پذیری بالایی دارد. این فرصتی است برای هنرمند که بتواند آنچه در توان دارد به عرصه ظهور درآورد.

"گچ از پختن و آسیاب کردن سنگ گچ به دست می آید" (کباری، ۱۳۷۳، ص ۲۲).

علاوه بر انعطاف، گچ خواص بسیار مهم دیگری دارد که نه تنها برای تزیین به کار می رود بلکه برای گچ کاری نیز مورد استفاده قرار میگیرد. "گچ علاوه بر دو خاصیت عمده که یکی زود گیری و دیگری ازدیاد حجم به هنگام سخت شدن

بوم خوار گرد

بوم خوار تخت

پرگار که معمولاً فلزی است

نقالی

دمبر

تصویر ۴- ابزارهای گچبری

انواع گچبری های رایج در ایران
اشکال متنوع گچبری را با نام های مختلف، ذکر کرده اند. اگرچه این نام ها در مناطق مختلف متفاوت است اما در این بحث برای آنکه بتوان از تنوع گچبری سخن گفت نامهای رایج تر بیان می شود:

۱- شیر و شکر (حداکثر برجستگی آن نسبت به زمینه ۲-۳ میلی متر است).

۲- برجسته (حدود یک سانتی متر برجسته است).

۳- زیره این نوع گچبری بدلیل عدم پرداخت به این نام خوانده می شود. با زوایای ۹۰ درجه اجرا می گردد و نسبتاً "خشن تر می نمایاند.

۴- برهشته: بر جسته ترین نوع گچبری است.

۵- الوان: لایه های رنگی گچ به ترتیب انتخاب هنرمند بر روی هم گذاشته می شود. طراح با بیرون آوردن هر لایه نه تنها نقش را کامل می کند، بلکه تنوع رنگ نیز به آن می بخشد.

۶- معرق: دو نوع است؛

الف- قطعات گل و یا هر نقش دیگری جدا تهیه می شود. سپس چون معرق کاشی دوغاب گرفته و آنرا

یک پارچه کرده، در جای خود نصب می کنند.

ب- برخی قسمت های گچبری را خالی کرده با گچ رنگی پر می کنند. در این نوع گچبری، قسمت هایی چون تخمک گل و یا ساقه ها انتخاب

نوع خود بهره گرفته است. در طی تاریخ، گچ با تلفیق کاشی، سنگ، آینه و... از کارایی بسیار بالایی برخوردار بوده است.

محراب الجایتو واقع در مسجد اصفهان، از نمونه های بسیار شگفت انگیز گچبری در هنر معماری ایران است.

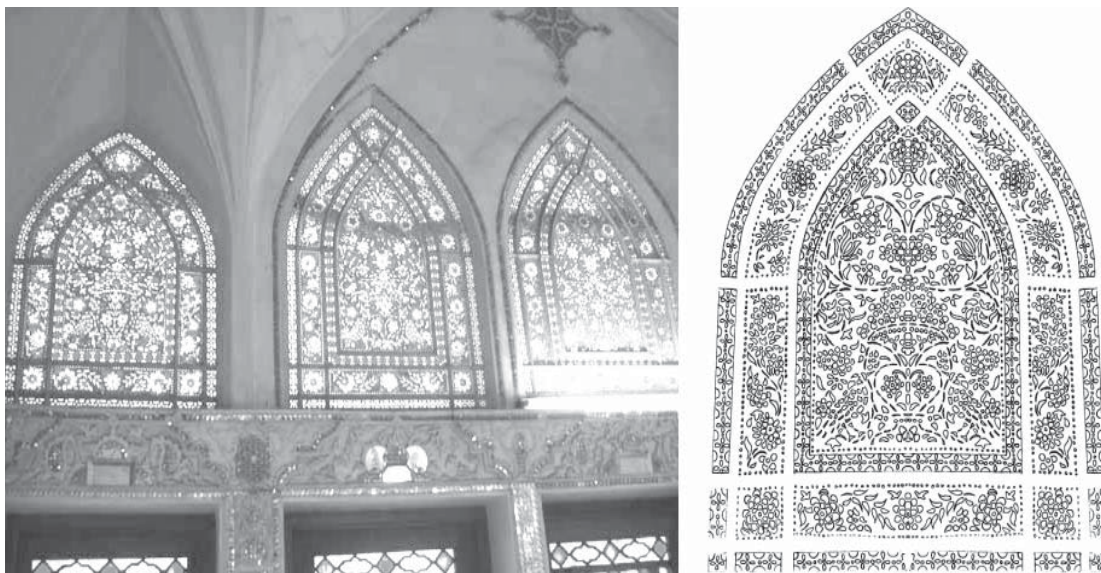
"تاریخ بنای این محراب سال ۷۱۰ ه.ق. را نشان می دهد نام سازنده اش بدر بر روی آن دیده می شود" (زکی محمد حسن، ۱۳۶۳، ۵۶).

چنین نمونه هایی کم نیستند به ویژه محراب هایی که گاه بر اثر حمله مهاجمان ویران شده است. از جمله محراب مسجد جامع قزوین که بسیار وسیع تر از محراب مدرسه حیدریه بوده است.

"خطوط برجسته این مدرسه را که بر گردونه زیر گنبد گچبری شده می توان از بهترین نوع خود در ایران دانست. محراب گچبری عظیم این مسجد از غنای کامل برخوردار است" (پوپ، ۱۳۶۳، ۱۰۰).

از قرن هشتم/چهاردهم به بعد با وجود مصالح دیگری چون کاشی از گستردگی گچبری کاسته شد.

با این همه به حیات خود تا زمان قاجار ادامه داد و از نمونه های بسیار جذاب آن که در خانه های کاشان به کار رفته همراه با تلفیق آینه و شیشه و ... می توان مشاهده کرد.

تصویر ۵- روزنه یک، جبهه جنوب غربی، طبقه دوم، تالار آینه

شده به رنگ دیگر در می آیند. بیشتر اوقات، سطح این نوع گچبری صاف و یکدست است. مانند محراب مسجد ساوه.

۷- گچبری مشبک

این نوع گچبری در نماهای دیوار چون توری عمل می کند و گاه هنرمند، در پشت تورهای گچی نقوش دیگری نیز اجرا و به نمایش می گذارد. مانند محراب مسجد جامع ارومیه.

گچبری روزنه های (پنجره های ثابت) خانه عباسیان از این نوع است، با این تفاوت که گچ بری مشبک خانه عباسیان، در فضای خالی دیوار اجرا شده نه نمای دیوار، در نتیجه تبادل نور می کند. در گچبری مشبک، رنگ استفاده می شود ولی در روزنه ها، شیشه های رنگی نقش را هماهنگ و کامل می کند.

ابزار گچبری

ابزارهای گچبری بسیار ساده اند. به گونه ای که در گذشته هنرمندان خود آن را درست می کردند. (تصویر ۴).

شیوه گچبری روزنه های خانه عباسیان

گچبری روزنه مشبک، یکی از رایج ترین نوع گچبری های خانه های کاشان در زمان قاجار است. به طور کلی روزنه مشبک با انواع مصالح از جمله آجر، کاشی، سنگ، گچ و... در معماری ایران رواج داشته است. این نوع روزنه ها با نقوش متنوع زینت

بخش سطوح نما و فضاهای نورگیر درون بنا بوده است. طرح هایی از اسلیمی، ختایی، پرندگان، هندسی و گره چینی در کلیه این آثار به چشم می خورد. گچبری روزنه های خانه عباسیان از نوع مشبک است.

قبل از مرمت بنا کلیه روزنه ها فرو ریخته بود و هیچکدام از آن ها سر جای خود نبودند بنابراین کلیه روزنه ها نیاز به مرمت داشتند. طرح های آن ها بر اساس عکس ها و یا بقایای روزنه هایی که در سطح زمین ریخته بود کار شد. در مستند سازی که توسط میراث فرهنگی انجام شده، مجموعه قطعات فرو ریخته، نقوش را در بر داشتند.

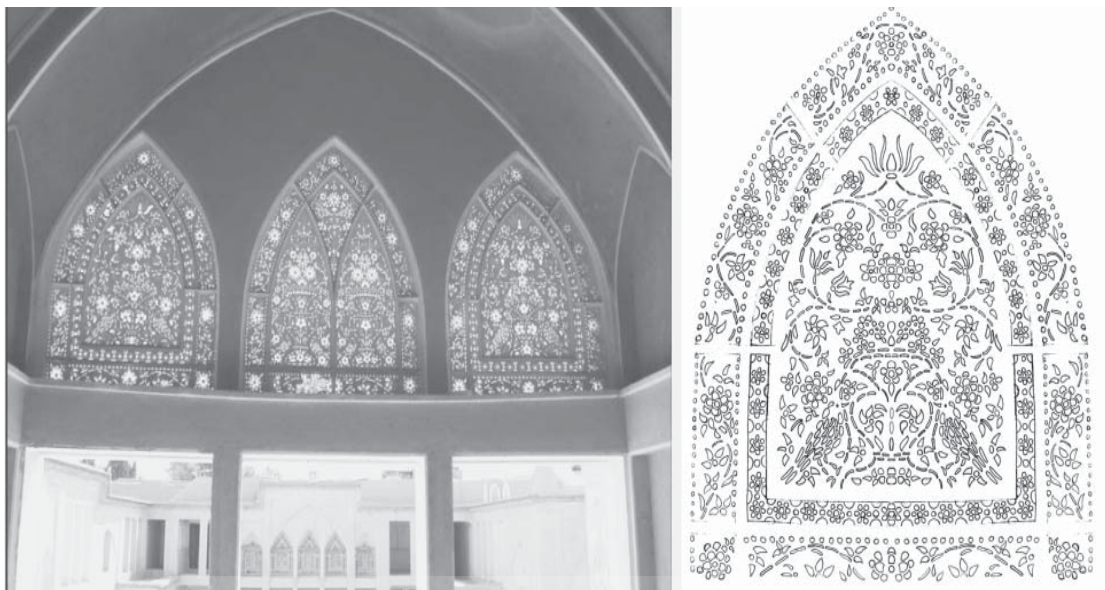
به نظر می رسد روش کار گذشته تاکنون تفاوت چندانی نکرده است. از استادانی که همچنان این روش را اجرا می کنند، استاد مطیفی فرا هستند که گچبری روزنه های خانه عباسیان را نیز، به عهده داشته اند.

در اینجا از زبان خود ایشان حادثه خلق این آثار نفیس نقل می شود. در این نوشتار، فقط بیانات گفتاری ایشان تبدیل به متن نوشتاری شده است.

روش کار به این صورت است

ابتدا شیشه جام را با کمان قوس روزنه بریده و در پشت روزنه نصب می کنند از پشت یعنی سمت حیاط آن را با گچ می بندند و محکم ایستا می کنند. روی شیشه (سمت اتاق و یا نمای مهم تر)

۱-استاد مرتضی مطیفی فر متولد اصفهان می باشند. در زمینه گچبری دو کتاب تألیف کرده اند.

تصویر ۶- روزنه دو، جبهه شمال شرقی، نیم طبقه دوم (روزنه کناری)

مشخص پر می شود گاهی بعضی از تخمک ها و یا برگ ها بدون شیشه است تا جا به جایی هوا میسر شود. زیرا این روزنه ها ثابت هستند. قابل توجه آن که شکل شیشه ها باید مطابق گلبرگ ها و ... برش خورده باشند. در گذشته برای چسباندن شیشه ها به پشت روزنه گچبری از مخلوط سریش و گچ استفاده می شد .

اما امروزه از چسب سیلیکون استفاده می شود. این چسب خرد نمی شود، بی رنگ است و در برابر نم و حرارت مقاوم است به همین دلیل استادان این فن ترجیح می دهند بجای ملات سریش و گچ استفاده کنند.

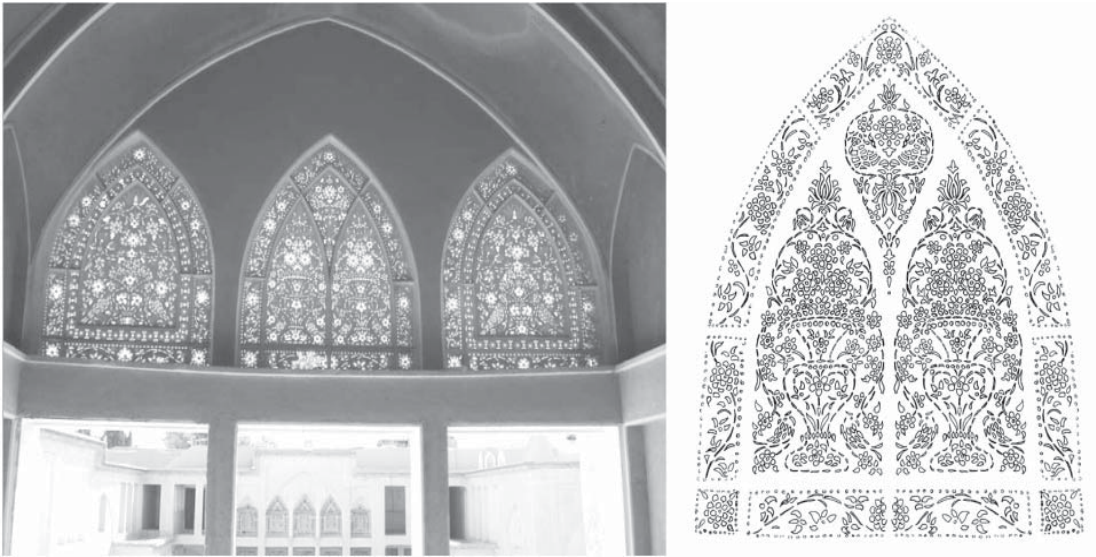
روزنه یک :

روزنه ها در تالار آینه واقع شده است. قوس این روزنه از تیزه دار است. طرح میانی گلدانی است با گل های ختایی و شاخه های پیچکی. دو مرغ پایه های گلدان را در بر گرفته اند . به شکل نمادین به نظر می رسد مرغان، گلدان پر گل را در فضا نگه داشته اند. این متن با دو حاشیه باریک و یک حاشیه پهن که بی شباهت به حاشیه فرش های کاشان نیست تکمیل شده است. حاشیه پهن از نقوش رو و ارو بهره گرفته است.

برگ های بلند ، شاخه های رو را از وارو جدا کرده اند. این روزنه با شیشه های سفید، آبی، فیروزه، سبز و قرمز روشن، رنگین شده است. دو پرنده طلایی، گلدان آبی با نقوش گل های پنج پر

را روغن می زنند. سپس روی آنرا یک لایه گچ خوش مایه نرم (زنده) به ضخامت ۸ میلی متر می زنند درون آن را ابزار نی قرار می دهند (این کار در واقع گچ را مسلح میکنند و از خرد شدن آن جلوگیری می نماید.) (نویسنده)) سپس قوس طره را از حاشیه و متن جدا می کنند در واقع حریم روزنه را با ابزار بندی مشخص می سازند. برای مثال سه ابزار می زنند. یعنی کنج کار سمت دیوار را با ابزار قوس، تخت می کنند. نمای فرو رفته با برجسته ارتباط مناسب برقرار می کند. آنگاه یک طره به پهنای ۵ سانتی متر و حاشیه به اندازه ۱۰ سانتی متر و بعد متن. (واضح است اندازه های فوق بنا به طرح متغیر می شود. (نویسنده)) این قسمت ها مثلثی با اضلاع منحنی هستند. این اضلاع نی گذاری می شود تا در برابر باد و عوامل دیگر مقاومت بیشتری کنند. در این مرحله برشها بر اساس طرح انجام می شود.(ابتدا طرح روی کاغذ طراحی می شود . با سمبه روی خطوط طرح سوراخ ایجاد میکند سپس گرته می زنند این عمل با پودر زغال انجام می شود طرح روی سطح گچی منعکس می شود. (نویسنده))

بعداز خشک شدن کار، شیشه جام را بر داشته و به جای آن شیشه های رنگی نصب می شود. برش شیشه ها بر اساس طرح است و هنرمند با انتخاب شیشه های رنگی به زیبایی طرح می افزاید. بنابراین هر گلبرگ و هر برگ با رنگ

تصویر ۷- روزنه سه، جبهه شمال شرقی، نیم طبقه دوم (روزنه میانی)

فضاهای تقسیم بندی شده قرار گرفته است. ترکیب نهایی گلدان و گل های آن چون قندیل واژگون است که پاسخ این ترکیب بندی را فضای فرای روزنه با قندیلی آویز گفته است. این نوع پاسخ گویی تصویری در بسیاری از هنر های ما دیده می شود. قوس ها و... چهار مرغ که دو بدو گلدان ها را در بر گرفته اند از شادابی نسبتاً بالایی برخوردارند. این مرغان نغمه سرا شاخه های گلدان را رها کرده، به نظر می رسد در حال برخاستن از شاخه اند.

رهایی طرح با انبوه گل و کم شدن برگ ها و سبک بالی مرغان طلایی، روزنه را معلق در فضا کرده است.

تنها حاشیه نسبتاً پهن این روزنه با خلوت بودن فضا از انوارهای متعدد، نمای طرح درونی را غنی تر جلوه داده است. نگین های شیشه ای که در جام گچی گنجیده اند هم چنان الماس های رنگین بیننده را مسرور می کند.

روزنه چهار:

این روزنه اگر چه از متن کاملاً محکم و درشت نمایی برخوردار است ولی با هشت حاشیه پهن و باریک خود، نمایی ظریف و هماهنگی را ارائه داده است. دو حاشیه پهن بیرونی و درونی از نقوش هندسی بهره جسته اند اما حاشیه میانی با یک ردیف گل هایی که یک در میان پنج پری و غنچه تشکیل شده است، فضای متن و حاشیه را پیوسته تر نموده است.

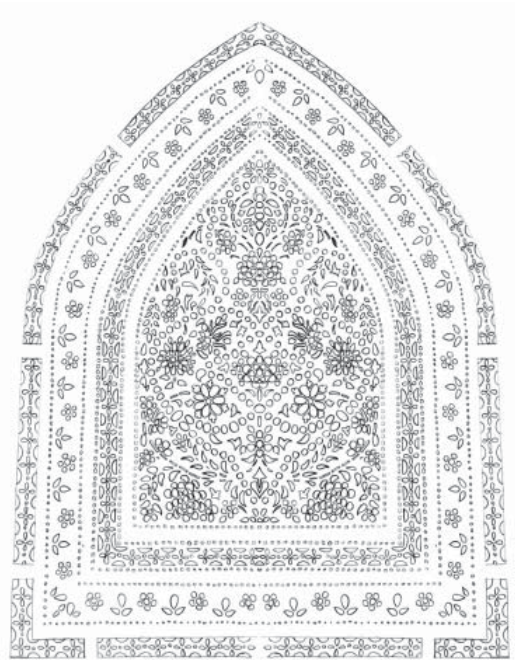
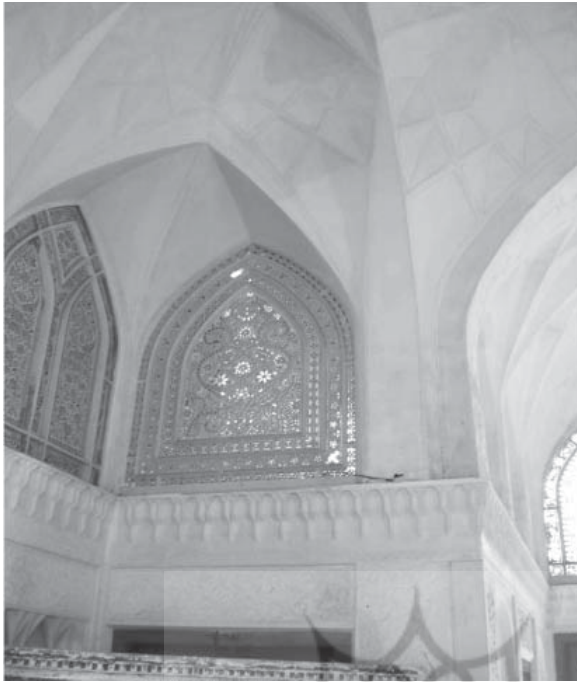
سفید را در بر گرفته اند. گل های شاه عباسی شبیه گل لاله طراحی شده اند.

روزنه دو:

گل و مرغ نقش اساسی را در نقوش مشبک روزنه های گچی دارد. در این صحنه مرغان در حالی که گلدان پر گل را به منقار گرفته اند، خود نیز بر شاخه های آن نشستند. این روزنه با دو حاشیه نسبتاً پهن به همراه نقوش گل های چند پر و طرحی نو از شاه عباسی ها با گلبرگ های بسیار نازک، گل های فرفره ای فضای بدیعی را به نمایش گذاشته اند. آنچه مسلم است حاشیه در روزنه نه به عنوان حاشیه بلکه به عنوان بخشی از تزئین که نقش اساسی را به عهده دارد توسط هنرمند رنگ آمیزی و طراحی شده است. فرضیه اصلی حاشیه در این گونه آثار به عنصر مهم کمک کننده به بیننده تبدیل شده است. حاشیه ها نه تنها بیننده را به درون روزنه راهنمایی می کنند؛ بلکه میزان نور را بررسی کرده و آن را با سنجشی که هنرمند می خواهد به درون می تابند. جدارهای پهن گچی بین حواشی، بازگوی این ادعاست.

روزنه سه:

این روزنه نیز با قوس تیزه دار شکل گرفته است. آنچه در این روزنه بسیار خودنمایی میکند تقسیم بندی درون قاب قوس است این تقسیم بندی هم در حاشیه هم در متن به گونه ای صورت گرفته است که بخشی از یک رسمی بندی را به خاطر می آورد. در متن اصلی دو گلدان دره ریک از

تصویر ۸- روزنه چهار، شمال غربی اتاق مرکزی

خطوط منحنی الهام گرفته است. بر فراز دو گلدان دو مرغ به گونه ای نشستند که به نظر می رسد هم زمان با هم گلی را انتخاب نموده و به آرامی گلبرگ آن گل را با منقار می چینند. دم پرنده به همراه پیکره آن فضای نیم دایره ای را به نمایش گذاشته که چون تاج گلی گل های فراز خود را در آغوش گرفته اند.

روزنه شش:

شیشه های آبی، زرد، قرمز روشن، سفید، سبز کم رنگ، تنوع رنگی این روزنه را به عهده گرفته است. این شیشه ها اگرچه به ظاهر نورهای رنگی را به درون می تابانند، اما در واقع تابلوی نقاشی شده از اسلیمی ها و ختایی ها را نیز با خود به درون می کشانند. نقش اسلیمی با شیشه های آبی محکم و قوی فضای ترنجی را ایجاد کرده است و برای شاخه های موج و لرزان و نازکی که مجبورند گل های نسبتاً بزرگی را حمل کنند، چون داربستی عمل می کند.

این پیچک ها به کمک ترنج فیروزه ای فضای قوس تیزه دار روزنه را پر ساخته است. معبود روزنه هایی از داشتن مرغ محروم است. این روزنه نیز با آن که تعداد زیادی حاشیه پهن و باریک دارد و انبوهی از رنگ های متنوع گل ها آن را پر ساخته اما از مرغ بی بهره است.

بر عکس اکثر روزنه ها، فضای اصلی این روزنه را ترنجی در بر گرفته است که به نظر اسلیمی ساده می آید.

لابه لای این ترنج گل های ختایی، ناشی از نقش فرش های کاشان به چشم می خورد، گل های ریشه ای، نیم گلها و گل های پر برگ که بیشتر شبیه گل فرنگ است، متن را پر کرده اند.

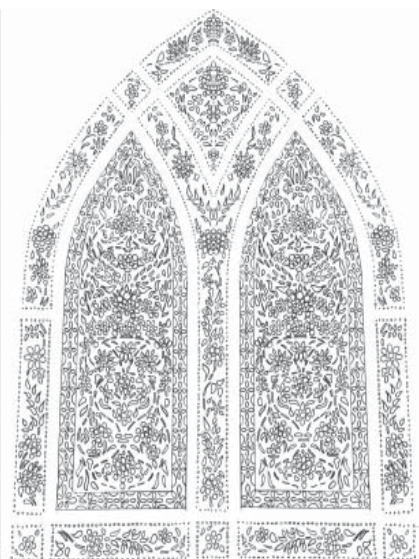
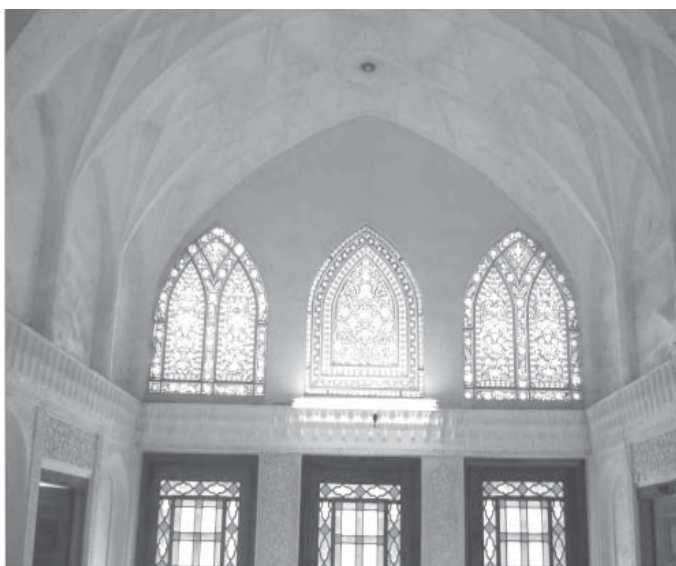
مهم ترین عنصر این روزنه فضاهای دایره ای شکل کوچکی است که به عنوان حاشیه های باریک فضاهای متن و حاشیه پهن را در بر گرفته اند. این دایره ها مرواریدی شبیه آثار قلمزنی دوران ساسانی است که متن ها را توسط رشته مروارید از هم جدا می کرد.

روزنه پنج:

تعدد روزنه ها، تنوع نقوش را در بر دارد. این تنوع نه تنها ترکیب کلی فضا، تقسیم بندی متن و حاشیه و غیره را ایجاد کرده است؛ بلکه مرغان این گلها را نیز به نشاط کشانده و هر یک به نوبت خود آرایش صحنه را آنگونه که نیاز است انجام داده اند.

این روزنه با حاشیه بسته خود در دو متن مرکزی و ایجاد فضای کوچکی در فراز روزنه نمایی نو از حاشیه ها را به نمایش گذاشته است.

حاشیه ای که از نقوش هشت و چهار سلی با

تصویر ۹- روزنه پنج، شمال غربی اتاق مرکزی

روزنه هفت:

به ویژه در فرش های کاشان بیننده بعد از حاشیه پهن منتظر حاشیه باریک است اما اینجا بعد حاشیه پهن از حاشیه باریک خبری نیست به همین دلیل رشته مرواریدی که متن را در بر گرفته، این فضای کوچک روزنه را فراخ تر به نمایش در می آورد.

روزنه هشت:

این روزنه تنها یک حاشیه نسبتا باریک دارد و فضای متن آن به دو نیمه مساوی تقسیم شده است.

بخش فراز روزنه ترنج نسبتا بزرگی را ساخته که خود به عنوان یک متن نقوش زیادی را در خود

ارتفاع کوتاه این روزنه نسبت به عرض آن باعث شده هنرمند از طرح های بدیع تری بهره جوید. در این نمونه حاشیه با خطوط افقی در جاهای مختلف قطع شده و متن مثلثی آن توسط ترنجی با خطوط دوار محکم شده است. خطوط افقی حاشیه از تیزی مثلث و سختی آن کاسته به همراه قوس روزنه فضای نرم و انعطاف پذیری را برای ماده ای چون گچ به بیننده القا می کند. حاشیه این روزنه با اندیشه ای نو مواجه شده برای مثال حاشیه بیرونی باریک و حاشیه کناری پهن تر است. بطور سنتی

تصویر ۱۰- روزنه شش، (میانی)، شمال غربی اتاق مرکزی

تصویر ۱۱- روزنه هفت، (کناری)، طبقه اول، جبهه شمال غربی حیاط اندرونی

یعنی گل نقش با تکرار یک چهارم واگیره پوشش داده شده است.

نقطه عطف طراحی، گل شاه عباسی است که بسیار متفاوت از دیگر روزنه ها ارائه شده است. در دیگر روزنه ها گل شاه عباسی لابه لای گل های دیگر محو شده است. روزنه ده:

این تصویر دو حاشیه نسبتاً پهن دارد. حاشیه پهن تر در میان قرار گرفته است. زمینه با برگ های بیشتر تزیین شده و آنچه به نام گل در این مجموعه ارائه شده گلبرگ های باریک و بسیار نازک دارد و اسلیمی تابناک فضا، حضور گل ها را کم رنگ کرده است. شاید هنرمند فرصتی پیدا نموده تا از انعطاف گچ به بهترین نحو استفاده نماید و تیزی ها را به

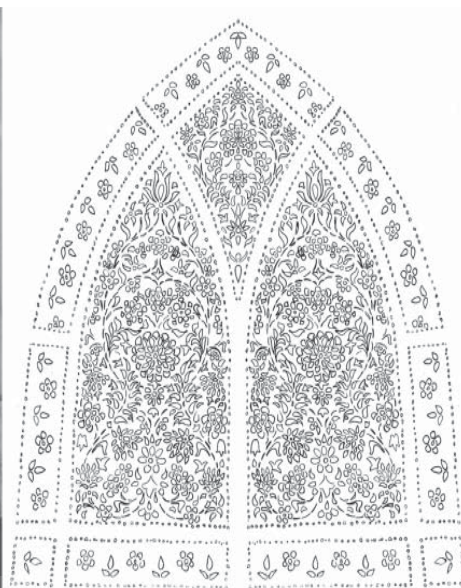
جای داده است.

این روزنه فقط با ختایی ها و شاخه های پیچان آن به همراه برگ های ساده تزیین شده است. روزنه نهم:

تقسیم بندی متناسب این روزنه به همراه دو گل نسبتاً بزرگ در میان آن فضای روزنه را خلوت تر از دیگر روزنه ها به نمایش گذاشته است. به نظر می رسد هنرمند طراح این گونه روزنه ها، میزان نور را با فضاهای پر و خالی تنظیم کرده است. و بهتر است بگوییم فضای نوری را تعریف کرده است. طراحی فقط با شاخه های موج ختایی، برگ های ساده و گل های چند پر انجام یافته است. در تیزی قوس های اصلی نقش گل شاه عباسی نمایان است. هنرمند سعی در تنوع کلها داشته با این همه دو قاب اصلی کاملاً عین هم و متقارن است.

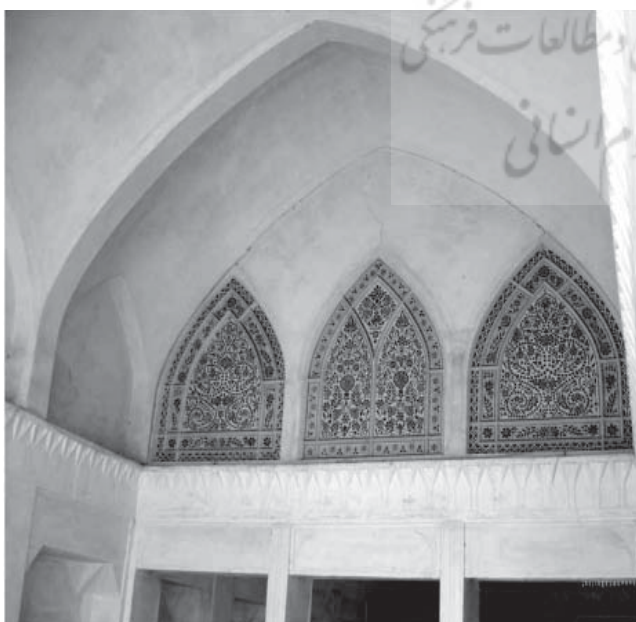

تصویر ۱۲- روزنه هشت، (میانی)، طبقه اول، جبهه شمال غربی حیاط اندرونی

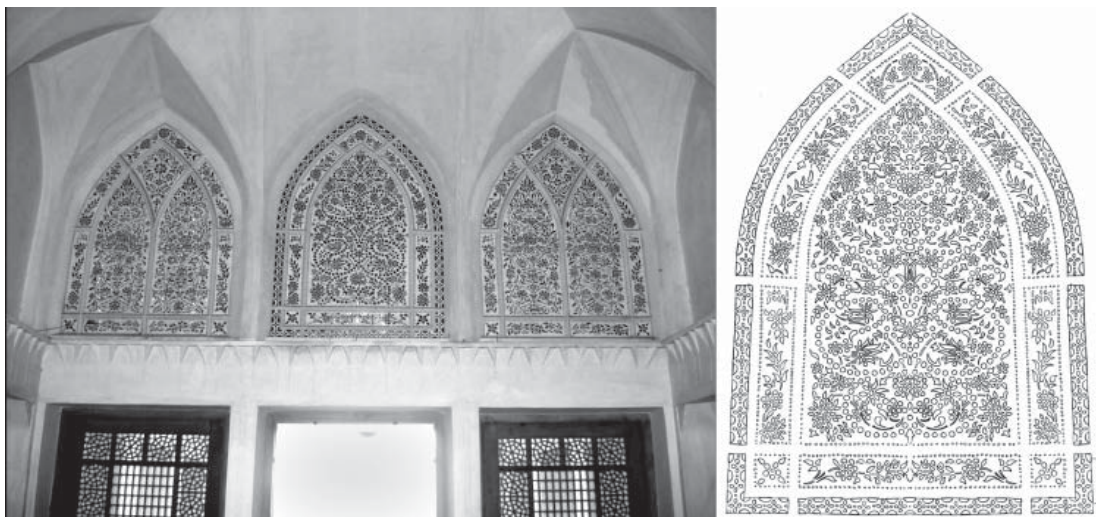

تصویر ۱۳- روزنه نهم، ضلع جنوب غربی، حیاط اندرونی، طبقه دوم

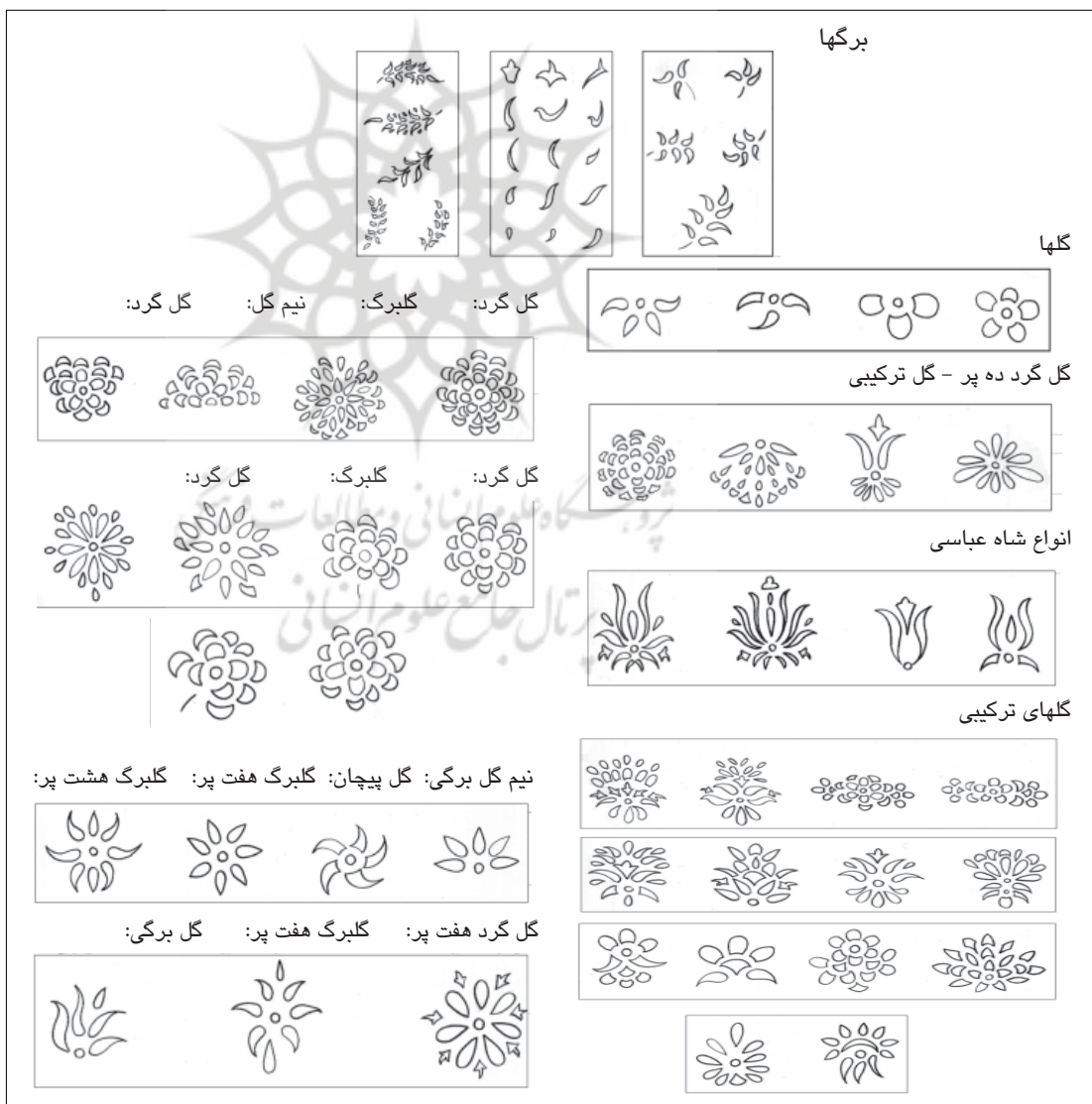
همراه منحنی ها با دقت فراوان به نمایش گذارد. روزنه یازده:
ارتفاع نسبتا بلند این پنجره فضای مناسبی را برای حرکت موزون گل های شاه عباسی ایجاد کرده است.
این فضای قابل توجه را خطوط اسلیمی (بدون سر اسلیمی که در هنرهای دیگر کمتر دیده می شود) چون داربستی محکم برای گل های شاه عباسی بزرگ و گل های سنگین پر برگ است به همراه ریشه های برگ متن را کامل نموده است.
حاشیه میانی با انبوهی گل ها و برگ هایش هماهنگی جالبی با متن برقرار نموده تا آن جا که بلندای پنجره به همراه رقص دلنشین نورهای رنگی شادی را به اعضای خانواده ارزانی می کند.

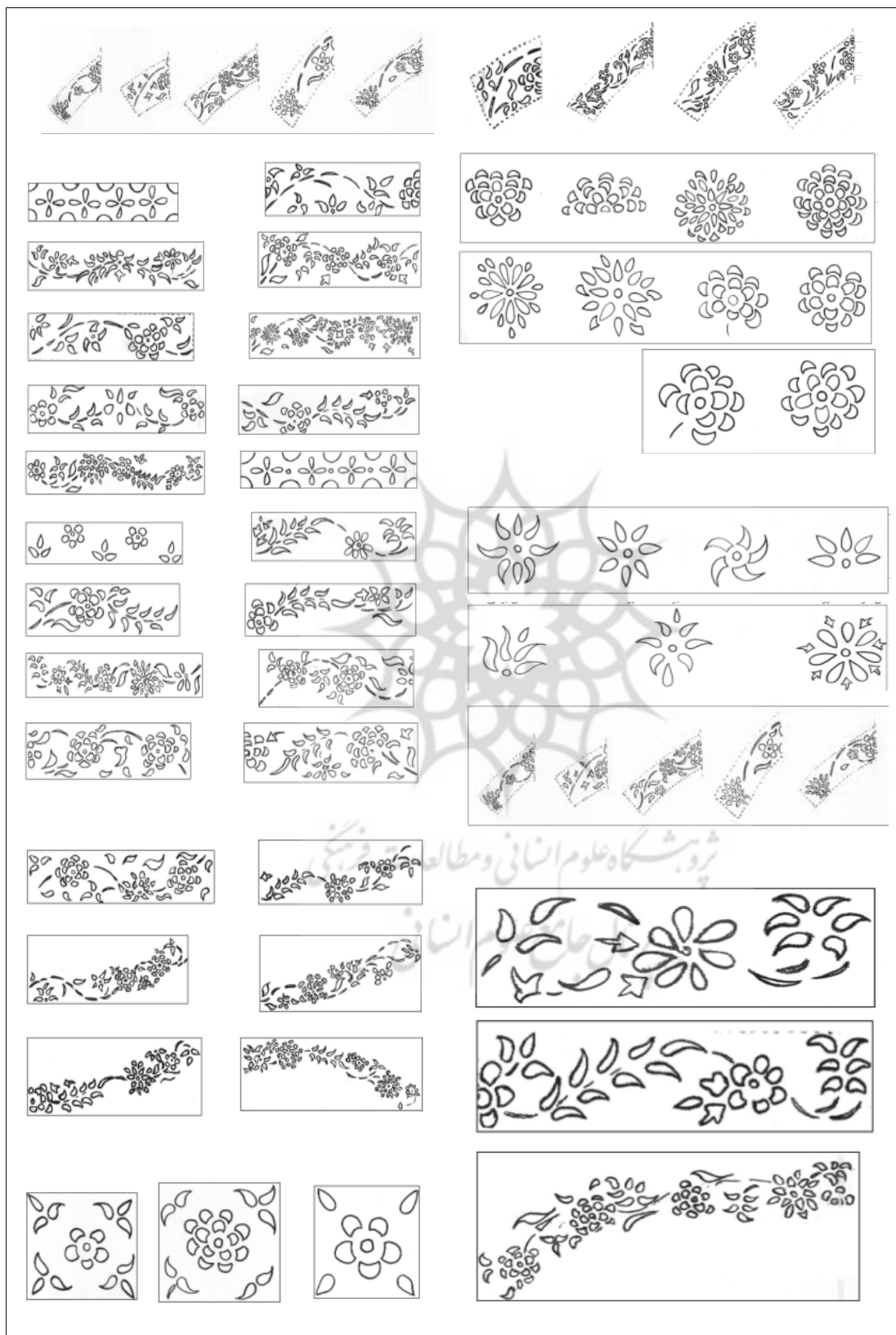
تصویر ۱۴- روزنه ده، ضلع جنوب غربی، حیاط اندرونی، طبقه دوم

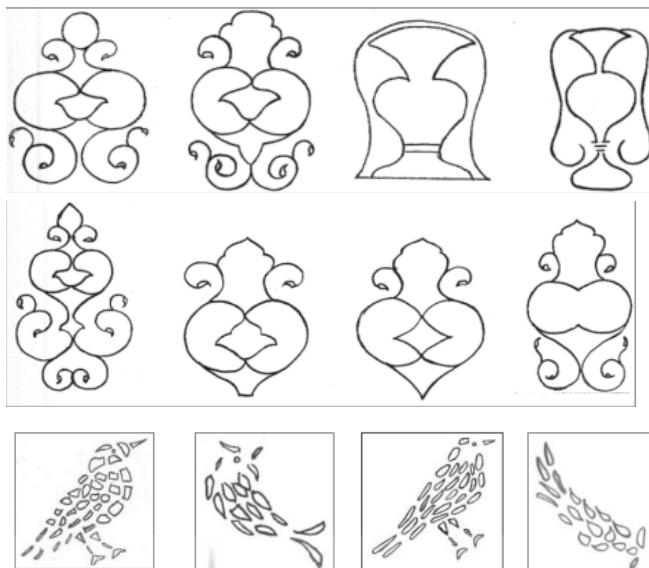
تصویر ۱۵- روزنه یازده، حوضخانه، غرب بنا

تصویر ۱۶- تجزیه مجموعه نقوش به کار رفته در روزنه

تصویر ۱۷- تجزیه مجموعه نقوش به کار رفته در روزنه : حاشیه ها

گلدها

مرغ

نتیجه

گچبری یکی از صنایع دستی وابسته به معماری است. که در تاریخ معماری ایران به عنوان یک تزیین نفیس رایج بوده است. آثار گچبری باقیمانده در مجموعه خانه عباسیان از غنای زیادی برخوردار است. در این مجموعه اکثر روزنه ها فرو ریخته و طبق اسناد موجود و نظر کارشناسان از جمله معمار مرمت بنا آقای حلی گچبری آن بسیار قابل توجه بوده است. نقش و شیوه گچبری موجود روزنه ها طبق آثار گذشته انجام شده است. روزنه ها ثابت هستند و با شیشه های رنگی تکمیل شده است. برخی از روزنه ها از نقوش تکراری برخوردارند. ابعاد اکثر روزنه ها متنوع است. جاهای آن نیز متنوع است با این همه هنر مند توانسته ترکیب زیبا و جاذبی از نور ارائه دهد.

منابع و مأخذ

- سید ناصرالدین امامیان، گزارشات مربوط به ثبت خانه عباسیان میراث فرهنگی کاشان گزارش سازمان رفاهی و تفریحی شهرداری کاشان آرتور پوپ، معماری ایران، رضا بصیری، گوتنبرگ، ۱۳۶۳.
- سیاوش کباری، مصالح شناسی، پارت، ۱۳۷۳.
- علی سجادی، نشریه علمی فنی هنری اثر، ۱۳۷۴، شماره ۲۵.
- سیف... امینیان، مجموعه مقالات کنگره تاریخ معماری و شهر سازی ایران، ۱۳۷۵.
- کامبیز حاجی قاسمی. گنجنامه فرهنگ آثار معماری اسلامی ایران، خانه های کاشان، ۱۳۷۵.
- زکی محمد حسن، تاریخ صنایع ایران بعد اسلام، محمد علی خلیلی، اقبال، ۱۳۶۳.
- جمال انصاری، فصل نامه هنر، شماره سیزدهم، ۱۳۶۶.